

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ¹

© 2019 СЕВРУК І. М., ТРОПИНІНА А. С.

УДК 339.372
JEL: F13; F43; F63

Сеvрук І. М., Тропиніна А. С. Конкуренотспроможність національної економіки в умовах глобалізації

Мета статті полягає у дослідженні конкурентоспроможності національної економіки та чинників, що впливають на неї, визначенні позицій України в світових економічних рейтингах, моніторингу новітніх світових тенденцій та аналізі їх впливу на конкурентоспроможність України в умовах глобалізації. Визначено теоретичні засади поняття «конкуренотспроможність національної економіки», а також систематизовано фактори та закономірності становлення конкурентоспроможності країни в світовому просторі. Виявлено, що у сучасному світі рушійними силами конкуренції є інновації, технології та людський потенціал. Оцінка методичного інструментарію для визначення конкурентоздатності національної економіки дозволила дійти висновку, що в міжнародній практиці оптимальним є використання індексного методу, на основі якого формуються світові рейтинги конкурентоспроможності. Встановлено, що найбільш позитивна динаміка спостерігається за Індексом легкості ведення бізнесу. Водночас інші індекси мають відносно помірний тренд з невеликим позитивним чи негативним відхиленням. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є питання оптимізації національних конкурентних переваг під впливом глобальних викликів, постійний моніторинг новітніх тенденцій розвитку світового господарства та аналіз впливу глобалізаційних процесів на формування конкурентоспроможності країни.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність національної економіки, просування експорту, міжнародні індекси, GCI.

DOI:

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 23.

Сеvрук Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: sevruk_irina@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9197-6815>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/L-7342-2016>

Тропиніна Аліна Сергіївна – студент, факультет міжнародної торгівлі та права, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: alina.tropynina@ukr.net

УДК 339.372
JEL: F13; F43; F63

UDC 339.372
JEL: F13; F43; F63

Сеvрук И. Н., Тропинина А. С. Конкуренотспроможность национальной экономики в условиях глобализации

Цель статьи заключается в исследовании конкурентоспособности национальной экономики и факторов, влияющих на нее, определении позиций Украины в мировых экономических рейтингах, мониторинге новейших мировых тенденций и анализе их влияния на конкурентоспособность Украины в условиях глобализации. Определены теоретические основы понятия «конкуренотспроможность национальной экономики», а также систематизированы факторы и закономерности становления конкурентоспособности страны в мировом пространстве. Определено, что в современном мире движущими силами конкуренции являются инновации, технологии и человеческий потенциал. Сделан вывод о том, что в международной практике оптимальным является использование индексного метода, на основе которого формируются мировые рейтинги конкурентоспособности. Установлено, что наиболее положительная динамика наблюдается по Индексу легкости ведения бизнеса. В то же время другие индексы имеют относительно умеренный тренд с небольшим положительным или отрицательным отклонением. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является вопрос оптимизации национальных конкурентных преимуществ под влиянием глобальных вызовов, постоянный мониторинг новейших тенденций развития мирового хозяйства и анализ влияния глобализационных процессов на формирование конкурентоспособности страны.

Sevruk I. M., Tropynina A. S. Competitiveness of the National Economy in the Context of Globalization

The aim of the article is to study the competitiveness of the national economy of Ukraine and factors influencing it, determine the position of the country in the world economic rankings, monitor the latest global trends and analyze their impact on the competitiveness of Ukraine in the context of globalization. The theoretical bases of the concept "competitiveness of the national economy" are defined, and factors and patterns of the country's competitiveness in the global space are systematized. It is determined that innovation, technologies, and human potential are the driving forces of competition in the modern world. With regard to the international practice, it is concluded that the use of the index method, on the basis of which world competitiveness rankings are formed, is optimal. It is established that the most positive dynamics is observed in terms of the Ease of Doing Business Index. At the same time, other indices have a relatively moderate trend with a slight positive or negative deviation. Prospects for further research in this direction are the issues of optimizing national competitive advantages under the influence of global challenges, constant monitoring of the latest trends in the development of the world economy, and analysis of the impact of globalization processes on the formation of the country's competitiveness.

Keywords: globalization, competitiveness of the national economy, export promotion, international indices, GCI.

Fig.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 23.

¹ Роботу виконано в межах НДР «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації 0117U007173)

Ключевые слова: глобализация, конкурентоспособность национальной экономики, продвижение экспорта, международные индексы, GCI.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 23.

Сеvрук Ирина Николаевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международных экономических отношений, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: sevruc_irina@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9197-6815>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/L-7342-2016>

Тропynина Алина Сергеевна – студент, факультет международной торговли и права, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: alina.tropynina@ukr.net

Sevruc Iryna M. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economy (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: sevruc_irina@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9197-6815>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/L-7342-2016>

Tropynina Alina S. – Student, Faculty of International Trade and Law, Kyiv National University of Trade and Economy (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: alina.tropynina@ukr.net

У сучасних умовах розвитку глобалізаційного простору питання формування та підтримки національної конкурентоспроможності стоїть особливо гостро. Стрімкий розвиток прогресивних технологій виводить конкуренцію на новий – інноваційний – рівень, а поглиблення інтеграційних і коопераційних зв'язків вимагає від держави підвищення економічної безпеки та захисту нації. Тому дослідження конкурентних позицій саме на рівні країни є наразі особливо актуальним. Для того щоб у період «розмиття кордонів» не втратити свої позиції на світовій арені, а разом з ними і національну ідентичність, уряд держави повинен чітко визначити наявні конкурентні переваги й ефективні шляхи їх використання. Для України ця тема має практичне значення, адже з кожним роком технологічний розрив між нами й економічно розвинутими країнами стрімко зростає, відштовхуючи нас подалі від ключових світових гравців.

Питанню визначення конкурентоспроможності національної економіки приділяють увагу чимало науковців, зокрема, М. Портер [1], Дж. Сакс [2], які в своїх працях окреслили основи національної конкурентоздатності, створивши необхідну теоретичну базу. Згодом, у відповідь на світові зміни, як в Україні, так і за кордоном, вчені почали удосконалювати, розширювати наявні наукові надбання.

Серед вітчизняних досліджень даного питання окремої уваги заслуговують роботи Л. Антонюк [3], Я. Жаліло [4], Б. Квасюка [5], А. Мельник [6], В. Базилевича [7] та ін., що разом складають значний практичний доробок ґрунтовних праць з аналізом окремих чинників і слушними рекомендаціями.

Проте поточні зміни на політичній карті світу у сукупності з нововиявленими суперечними тенденціями розвитку глобалізаційних процесів потребують перегляду концепції поняття «конкурентоспроможність» в національних масштабах, пошуку нових ключових компонентів успішного функціонування держави як елемента світової макросистеми.

Метою цієї статті є дослідження конкурентоспроможності національної економіки та чинників, що впливають на неї, визначення позицій України в світових економічних рейтингах, моніторинг новітніх світових

тенденцій та аналіз їх впливу на конкурентоспроможність України в умовах глобалізації.

Конкурентоспроможність – основна категорія ринкової економіки. Спроби охарактеризувати її сутність зародилися ще з початком економічних відносин. І з тим, як змінювалась економічна картина світу, вдосконалювався, розширювався і доповнювався сам зміст цього терміна. Проходячи тривалий період еволюції, трактування категорії конкурентоспроможності поступово ставало все ширшим і багатоаспектнішим. Це призвело до того, що у 1980-х роках до економічного обороту стрімко ввірвалось поняття «конкурентоспроможність національної економіки». Слід зазначити, що задумуватись про конкуренцію на глобальному рівні вчені почали значно раніше. Але засновником теорії конкурентоспроможності націй вважається М. Портер, який запропонував трактувати її як постійну підтримку продуктивності праці на більш високому, ніж у конкурентів, рівні, за рахунок використання безперервного процесу винаходів і впровадження інновацій [8, с. 26]. За його словами, спроможність держави забезпечити власним громадянам достатньо високий та зростаючий рівень життя залежить від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал.

Цей підхід ліг в основу так званої виробничої концепції конкурентоспроможності національної економіки. Її прихильником також є Дж. Сакс, який доводив, що об'єктом конкурентоспроможності на рівні країни є вже не товари окремих фірм, а умови суспільного виробництва. Тобто конкурентоспроможність національної економіки – передумова та інструмент сталого економічного розвитку країни [9, с. 75]. Проте деякі з авторів, що притримуються цієї концепції, замість «продуктивності праці» обирають інший індикатор – дохід на душу населення. Це поняття є більш ширшим, оскільки залежить від сукупної продуктивності факторів виробництва. Зокрема, Всесвітній Економічний Форум визначає конкурентоспроможність як здатність країни досягати постійних високих темпів зростання ВВП на одну особу [10].

Зосередження на конкурентоспроможності як на результатах діяльності національної економіки спосте-

рігається і серед багатьох інших дослідників. Умовно їх можна віднести до послідовників традиційної концепції, адже перші зародки цього підходу закладені ще А. Смітом та Д. Рікардо в їх роботах, пов'язаних з теоріями абсолютних і відносних переваг. Базуючись на працях відомих представників класичної школи, Б. Баласса, Р. Харріс, А. Больто та інші зводять конкурентоспроможність національної економіки до результативності торговельної діяльності країни [11, с. 38–39]. Проте у сучасних реаліях такий підхід є надто вузьким і не враховує велику кількість чинників, що стосуються не лише нинішньої побудови зовнішніх відносин між країнами, але й їх внутрішніх стратегічних орієнтирів.

Більш удосконаленим варіантом трактування поняття «конкурентоспроможність національної економіки» можна вважати її розгляд не як вже отриманого результату, а безпосередньо процесу його досягнення. Це зрозуміли і економісти, тому почали більш детально розбирати досвід формування конкурентних переваг країн у світлі тогочасних глобалізаційних процесів. Так з'явилися ще дві концепції – інвестиційна й інноваційна. В умовах першої конкурентоспроможність розглядається як здатність генерувати та залучати фактори виробництва, привертати інвестиції та людський капітал [11, с. 40]. Окрім зарубіжних дослідників, таких як О. Домар, Р. Харрод, А. О'Доннелл та інші, цьому підходу надавало перевагу чимало вітчизняних вчених. Наприклад, з точки зору Я. Базилюка, конкурентоспроможність як економічна категорія характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг і досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [12, с. 6].

З часом прискорення коливань ринкової кон'юнктури та зміни у політичних і соціальних колах сприяли модернізуванню поняття національної конкурентоспро-

можності від підтримки конкурентних позицій на світовому ринку та забезпечення цим самим процвітання країни до її здатності швидко пристосовуватися до змін, розробки інновацій та нововведень. Це потенційно новий підхід, який умовно протиставляється всім іншим концепціям. Проте він найбільш точно відповідає сучасним умовам, коли першість у складі товарів і послуг займає не матеріальна, а інтелектуальна складова. Саме тому, надаючи власне визначення поняття конкурентоспроможності нації, ми беремо за основу інноваційний потенціал країни, доповнюючи його ключовими елементами, взятими з кожної концепції.

Таким чином, незважаючи на відносно короткий період існування досліджуваного терміна, в світі і, в тому числі, в Україні існує величезна кількість наукових публікацій, присвячених цій темі, тому охопити їх всі дуже складно. Проаналізувавши загальні тенденції еволюції поняття та виокремивши його основні особливості, ми дійшли висновку, що конкурентоспроможність національної економіки – комплексна категорія, яка передбачає здатність країни конкурувати з іншими за допомогою ефективного використання наявних ресурсів і постійного стимулювання науково-технічного прогресу і впровадження його досягнень для встановлення або підтримки стійких позицій на світовій арені і забезпечення національного суверенітету у поєднанні з сукупною економічною безпекою країни.

Для того щоб зрозуміти, які чинники формують здатність однієї держави конкурувати з іншими, слід звернутись до основ і розібратись у взаємозв'язку між конкурентоспроможністю товару, підприємства, галузі і, як наслідок, економіки в цілому.

Так, країна займає провідні позиції на світовій арені, якщо спостерігається синергетичний ефект від сукупної конкурентоспроможності окремих суб'єктів ринку (рис. 1).

У поєднанні з традиційними факторами формування національної конкурентоспроможності, такими як: ресурсний, трудовий потенціали, забезпеченість

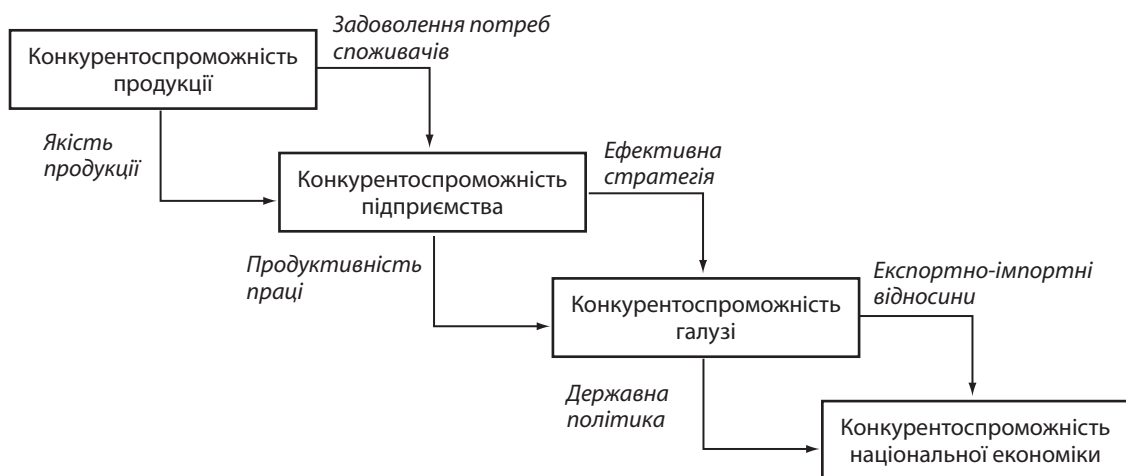

Рис. 1. Багаторівневість факторів формування конкурентоспроможності

Джерело: побудовано авторами на основі [4, с. 15–30].

капіталом і рівень розвитку ринкової інфраструктури, велике значення має стан макроекономічного середовища. Його стабільність забезпечує стійкість національної економіки, а отже, і її конкурентоздатність. До чинників забезпечення конкурентоспроможності країни також відносять її історію, рівень відкритості економіки, політичну кон'юнктуру та ступінь незалежності від політики інших держав, стійкість до коливань світових ринків, динаміку реального курсу національної валюти та багато інших показників, які тим чи іншим чином пов'язані з економічною ситуацією в країні.

Світові глобалізаційні процеси не могли не вплинути на фактори, що формують конкурентоспроможність. Динамічність, непередбачуваність і хаотичність сучасного світу призводять до кардинальних змін у системі конкурентних переваг. На перший план виходять інноваційність, ступінь залучення надбань НТП і людський потенціал як вирішальні чинники забезпечення високих конкурентних позицій країни.

Так, інноваційний фактор – найновіший та водночас найголовніший фактор конкурентоспроможності на сьогодні. Це спричинено тим, що інновації забезпечують набагато більш високий рівень віддачі, ніж просте залучення додаткових ресурсів [13, с. 16]. Підсилити відповідний ефект здатні технології. Сучасний досвід країн доводить, що запорукою національної конкурентоспроможності є прогресивна технологічна база, завдяки якій відбувається трансформація виробничого процесу для отримання якіснішого і привабливішого продукту. На

окрему увагу заслуговують інформаційно-комунікаційні технології. Їх широке впровадження не тільки внесло мобільність і гнучкість в діяльність фірм, а й зробило час і рівень використання інформації істотними факторами успішного розвитку держави.

У таких умовах підвищується цінність і людського потенціалу. Рівень освіти та професійної кваліфікації населення визначає здатність країни до створення інноваційної продукції та підвищення продуктивності праці [14]. Але важливо зазначити, що потрібно не лише вміти створювати умови для талановитих працівників, але й втримувати їх в межах держави.

Зіставлення всіх цих факторів дозволяє виявити ще один вагомий чинник забезпечення конкурентоспроможності – інституційний. Діяльність держави, науково-дослідних інститутів і транснаціональних компаній здатна як закріпити і посилити позитивний результат впливу усіх перелічених вище факторів створенням відповідного середовища, так і звести його до мінімуму неефективністю власних дій.

Особливо це стосується розвитку підприємницької діяльності. Високі адміністративні бар'єри та несприятливі умови для ведення бізнесу значно знижують цю активність у країні. Це призводить до втрати вагомих конкурентних переваг і послаблення позицій на глобальному ринку.

Відповідну взаємодію факторів можна навести у вигляді схеми, яка дозволяє чітко систематизувати основні чинники формування національної конкурентоспроможності (рис. 2).

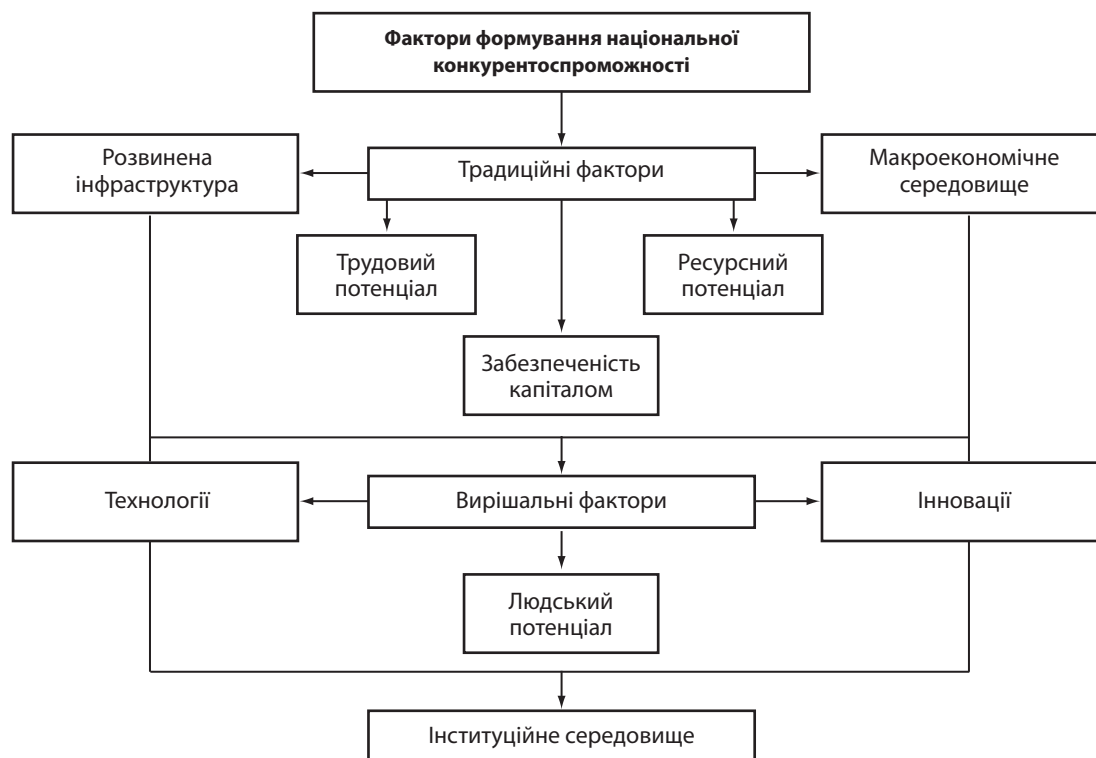

Рис. 2. Система факторів формування конкурентоспроможності країни

Джерело: побудовано авторами.

Всі зазначені фактори важливі для конкурентоспроможності й економічного зростання і перебувають у прямій залежності один від одного. Наприклад, від якості людського капіталу залежить інноваційна складова виробництва. Водночас підвищити професійну майстерність можливо за рахунок підтримки відповідних інститутів і покращення якості освіти шляхом соціально-орієнтованої державної політики.

Як ми можемо бачити, конкурентоспроможність національної економіки залежить від комплексної системи факторів, що значно ускладнює її оцінку. В процесі її становлення як наукової категорії було виокремлено чимало підходів для аналізу рівня здатності країни до конкуренції, теоретичну основу яких можна звести до трьох напрямів:

- ✦ ресурсний підхід. Він базується на аналізі технологій, наявності капіталу для внутрішнього та зовнішнього інвестування, чисельності та кваліфікації трудових ресурсів, економіко-географічному положенню країни;
- ✦ факторний підхід. Він дає можливість оцінити зміну позицій країни на світових ринках під впливом факторів економічного зростання;
- ✦ рейтинговий підхід. Він дає інтегральне відображення стану економіки відповідно до тієї та іншої системи показників [15, с. 36].

Проте у практичному розрізі науковці надають перевагу використанню індексного методу і складенню на його основі відповідних рейтингів. Такий спосіб дозволяє найбільш широко і комплексно підійти до ви-

рішення цього питання, охопивши всі сфери впливу на національну конкурентоспроможність.

Саме тому одним із найзручніших і найефективніших інструментів визначення конкурентоздатності держави є аналіз її позицій у глобальних рейтингах конкурентоспроможності. Це дає змогу оцінити поточний стан відносно країни з іншими, виокремити сильні та слабкі сторони її економіки, а також знайти шляхи посилення конкурентних переваг.

Останнім часом з'являється все більше інформації про ранжирування країн світу на основі індексів, які оцінюють окремо бізнес-клімат, рівень економічної свободи, якість і ефективність державного управління, ступінь глобалізації економіки, рівень розвитку людського потенціалу, корумпованості суспільства та інші чинники, які мають вагомий вплив на сукупну конкурентоспроможність національної економіки.

Тому ми вважаємо за доцільне спочатку проаналізувати відповідні рейтинги, після чого звернутися до загальноприйнятих індексів – індикаторів глобальної конкурентоздатності.

Під час теоретичного дослідження факторів конкурентоспроможності національної економіки ми виявили, що у сучасному світі рушійними силами конкуренції є інновації, технології та людський потенціал. Не слід також забувати і про те, що стабільне та сприятливе економічне становище – основа конкурентоздатної країни. Для того щоб оцінити привабливість України як міжнародного партнера, ми прослідкували зміну її позицій у світових рейтингах за останні 7 років (рис. 3).

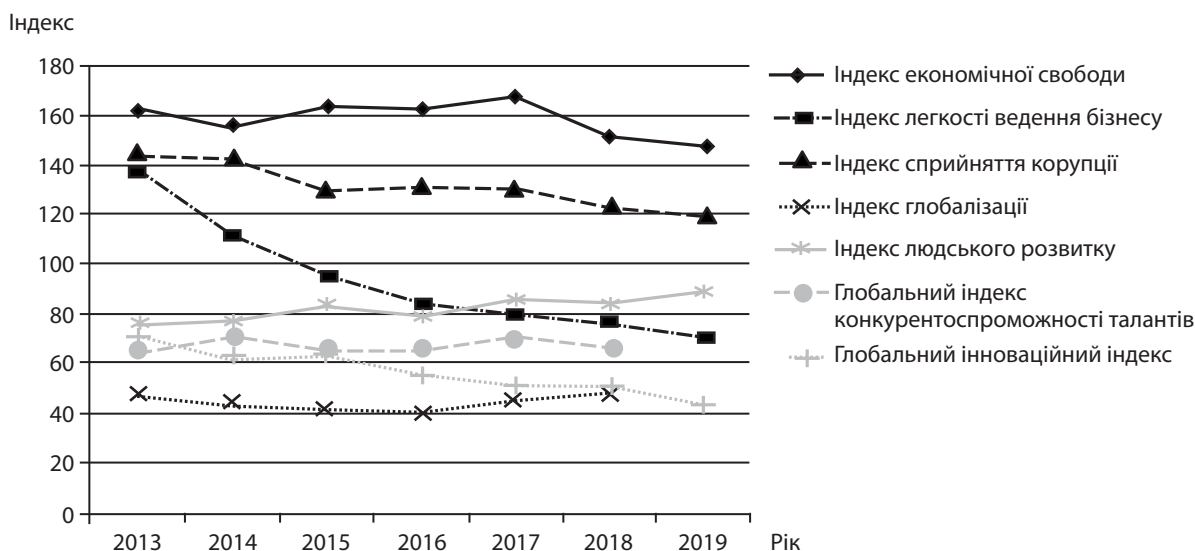

Рис. 3. Динаміка індексних показників у вузькоспеціалізованих глобальних рейтингах за 2013–2019 рр.

Джерело: сформовано авторами за даними [17–19].

Так, індекс економічної свободи дозволяє визначити, наскільки вільною є економіка країни з точки зору верховенства права, обмежень уряду, регуляторної ефективності та відкритості ринків. Протягом 2013–2019 років Україна займає низькі позиції і визнається країною з невеликою економікою, займаючи наразі 147 місце серед 180 країн світу [16]. Це

найнижчий показник не тільки серед країн Європи, а й пострадянського простору. Негативну тенденцію також можна зазначити і в динаміці індексу людського розвитку (76 та 88 місце серед 189 країн станом на 2015 і 2018 відповідно) та глобального індексу конкурентоспроможності талантів (66\103 в 2013 році на противагу 69\118 в 2017 році) [17]. Обидва рейтинги орієнтовані

на дослідження соціальних аспектів та визначення рівня розвитку трудових ресурсів. Це означає, що вітчизняний трудовий потенціал досі залишається нереалізованим, породжуючи розрив з іншими країнами регіону. Вони, маючи подібні умови та проблеми, за рахунок соціальних реформ поступово рухаються вперед.

Однак з розвитком інноваційного потенціалу ситуація протилежна. Відповідно до глобального індексу інновацій, за 7 років Україна значно поліпшила свої показники, піднявшись у рейтингу на 28 позицій – з 71 до 43 [18]. Кількість країн-учасниць рейтингу варіюється кожного року, але знаходиться в межах 120–130. На жаль, цей результат спричинений скоріше зростанням експорту ІКТ-послуг і рівнем освіченості населення, ніж безпосереднім ефектом від втілення інноваційних проектів.

Наступний індекс, який демонструє стрімку позитивну динаміку – Індекс легкості ведення бізнесу. Він дає змогу оцінити розвиток підприємництва та стан бізнес-клімату в країні. У 2013 році Україна посіла 137 місце серед 189 країн світу, а у 2019 році піднялась до 71-го, тим самим подолавши відстань у 66 пунктів [19]. На такі швидкі зміни суттєво впливає зміна державної політики та врегулювання юридичних питань, але не результати від практичної діяльності. Проте цей рейтинг є дієвим інструментом для залучення додаткових інвестицій, адже користується високою довірою серед іноземних інвесторів. За підрахунком експертів Світового банку, один пункт у рейтингу приносить державі близько 500–600 млн інвестицій [20, с. 33–34]. Для підтвердження цієї гіпотези ми прослідкували зміну вітчизняних позицій в світі за Індексом інвестиційної привабливості і виявили, що за семирічний термін цей

показник збільшився на 1,3 бала і останні 2 роки тримається на рівні 3 балів з 5, вийшовши з негативної площини у нейтральну.

Однією з головних проблем бізнесу та економіки в цілому є корупція. І хоча протягом досліджуваного періоду зміна Індексу сприйняття корупції для України була позитивною, за 2015–2019 рік ситуація практично не змінилась. До того ж серед сусідів (Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини, Білорусії, Молдови) відповідний показник (32 балів) є найнижчим.

Оцінюючи конкурентоспроможність економіки з урахуванням рейтингового підходу, не можна не врахувати вплив на неї світових глобалізаційних процесів. Скористаємось для цього результатами оцінки індексу глобалізації. Україна стабільно займає відносно високі позиції у рейтингу (41–47 місце серед 207 країн світу), що свідчить про її інтегрованість у глобалізаційний простір [17]. Поступово країна випереджає РФ, Молдову, Білорусію та займає місце між Латвією та Таїландом.

Отримані дані вказують на те, що визначальні чинники національної конкурентоспроможності в Україні наразі є скоріше джерелом проблем, ніж детермінантами розвитку. Незбалансована економічна система унеможливає їх ефективне використання. Це, своєю чергою, призводить до поступового зниження позицій у рейтингу ВЕФ, на результати якого спирається вся світова спільнота при обранні партнерів для налагодження міжнародних зв'язків.

Саме тому для того, щоб узагальнити отриману рейтингову оцінку України, скористаємось Індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК) і прослідкуємо, як змінювались вітчизняні рейтингові позиції, а разом з ними позиції країн лідерів, виділивши при цьому наших сусідів по рейтингу на кожному з етапів (табл. 1).

Таблиця 1

Позиція України, її сусідів і країн-лідерів у міжнародній рейтинговій системі за Індексом глобальної конкурентоспроможності, 2015–2019 рр.

№ з/п	2015–2016 рр.		2016–2017 рр.		2017–2018 рр.		2018–2019 рр.	
	Країна	Бал	Країна	Бал	Країна	Бал	Країна	Бал
1	Швейцарія	5,7	Швейцарія	5,8	Швейцарія	5,8	США	85,6
2	Сінгапур	5,6	Сінгапур	5,7	США	5,8	Сінгапур	83,5
3	США	5,6	США	5,7	Сінгапур	5,7	Німеччина	82,8
4	Німеччина	5,5	Нідерланди	5,6	Нідерланди	5,6	Швейцарія	82,6
5	Нідерланди	5,5	Німеччина	5,6	Німеччина	5,6	Японія	82,5
+1	Словаччина	4	Намібія	4,0	Бразилія	4,1	Домінікана	57,4
-	Україна	4	Україна	4,0	Україна	4,1	Україна	57
-1	Хорватія	4	Греція	4,0	Бутан	4,1	Македонія	56,6

Джерело: складено авторами за даними [21].

Як бачимо, лідери займають відносно стійкі позиції, на відміну від України. Наші рейтингові сусіди – переважно африканські країни з низьким рівнем розвитку. Тільки у 2015–2017 роках ми межували з країнами Європи.

Отже, статус України як конкурента або ж вигідного партнера є незадовільним. Остаточню цю оцінку може підтвердити порівняння зміни позицій України та її найближчих територіальних сусідів (табл. 2).

Динаміка ІГК (GCI) України та країн-сусідів за територією, 2013–2017 рр.

Країна	2014–2015 рр. 144 країни		2015–2016 рр. 148 країн		2016–2017 рр. 144 країни		2017–2018 рр. 140 країн		2018–2019 рр. 138 країн	
	місце	бал	місце	бал	місце	бал	місце	бал	місце	бал
Україна	76	4,1	79	4,0	85	4,0	81	4,1	83	57
Польща	43	4,5	41	4,5	36	4,6	39	4,6	37	68
Словаччина	75	4,1	67	4,2	65	4,2	59	4,3	41	66
Угорщина	60	4,3	63	4,2	69	4,2	60	4,3	48	64
Румунія	59	4,3	53	4,3	62	4,3	68	4,3	52	63
Молдова	82	4,0	84	4,0	100	3,9	89	4,0	88	55
РФ	53	4,4	45	4,4	43	4,5	38	4,6	43	65

Джерело: складено авторами за даними [21].

Отримані результати є невтішними. Значення ІГК (GCI) для переважної більшості країн пострадянського простору, які входять до рейтингу, значно підвищились, у той час як Україна стрімко рухається вниз. Гірші показники має лише Молдова. Необхідно додати, що спад конкурентних позицій вітчизняної економіки спостерігається ще з 2009 року, коли під натиском фінансової кризи Україна істотно погіршила свої позиції і почала займати місця поряд з країнами, які раніше завжди випереджала. У таких умовах стимулювання міжнародної співпраці та посилення довіри до України можливе лише завдяки реформуванню інституційного середовища. Воно закладає базу для майбутнього розвитку і є об'єктивною вимогою підвищення конкурентоспроможності України. Також зусилля держави варто спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дозволить реалізувати наявний інноваційний та людський потенціал і стане передумовою поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності України у світових рейтингах.

Слід зазначити, що протягом останніх років були спроби запровадження нових реформ, які стосувались полегшення ведення підприємницької діяльності або ж були спрямовані на забезпечення безпеки населення, але цього замало. У світі, в якому розвиток IT-галузі з унікальної конкурентної переваги перетворюється на життєву необхідність, навряд чи можна очікувати на вагомий ефект від вузьконацілених змін.

Окрім цього, вагому роль у формуванні національної конкурентоспроможності відіграють зовнішні фактори, пов'язані з глобальними трендами. Справа в тому, що доки розвинений світ намагається повною мірою скористатись існуючими перевагами глобалізації, такими як: миттєвість поширення прогресивних технологій, мобільність людського потенціалу, стрімкий взаємний потік інвестицій, вільний світовий ринок, Україна у схожому темпі втрачає свої можливості долучитись до такого роду процесів. Справа в тому, що такі позитивні зміни доступні лише відкритим і міцним економікам зі стабільною динамікою розвитку [4, с. 42].

Таким чином, одночасно з позитивними змінами глобалізація поглибила диференціацію між країнами,

викликавши тим самим низку регіональних і міжнародних конфліктів. У таких умовах сучасні тенденції глобалізації є досить суперечливими.

У світі досі існує тенденція до економічної інтеграції на мікро- і макрорівнях. Крім того, нікуди не зникає, а навпаки, все більш посилюється протиріччя між «Північчю» і «Півднем», що виявляється в серйозних глобальних технологічних диспропорціях. Високорозвинена «Північ» створює і використовує наукоємні технології та кваліфіковану робочу силу, поглинаючи при цьому велику частину природних ресурсів. Тим часом «Південь» поставляє розвиненим економікам відповідні матеріали, задовольняючи свої потреби за рахунок неекономних і застарілих індустриальних технологій, що спричиняє екологічні, соціальні, демографічні й інші проблеми. Такі умови є сприятливим підґрунтям для регіональних конфліктів, тероризму, зростання економічної нерівності, націоналізму й антиглобалізму, уповільнення економічного зростання.

Слід зазначити, що сучасна орієнтація американського уряду у бік протекціонізму може мати негативний вплив на стан світової торгівлі, порушивши укладені інтеграційні та коопераційні зв'язки. Окрім цього, вона може викликати ланцюгову реакцію, визначити вплив якої на збудований глобалізаційний простір поки неможливо.

Для того щоб у таких суперечливих умовах не лише не втратити, але й посилити національні конкурентні переваги, слід звернутись до просування експорту (експорт-промоушн) на базі наявного потенціалу країни. Наприклад, перспективним напрямом для залучення інновацій, який згодом зможе надати суттєву віддачу, є розвиток вітчизняних промислових і сільськогосподарських галузей. Насправді, машинобудування, а особливо авіабудування, космічна галузь – це не лише занедбані заводи і застаріле обладнання, а й високотехнологічний продукт з високою доданою вартістю, який користується величезним попитом на світовому ринку. В середньому один український літак АН-132 в базовій комплектації коштує близько 35 млн дол. А світовий попит оцінюється у понад 300 машин: 250 літаків – для Близького Сходу і близько 100 – для Індії [22].

На окрему увагу заслугове агропромисловий комплекс, який за належного реформування здатний вивести Україну на новий рівень конкурентного розвитку. Ключовим моментом, як і у випадку з промисловістю, є орієнтація на виготовлення товарів з високою доданою вартістю. В першу чергу, це екологічно чиста, органічна продукція, біологічні добавки та ін.

Найголовніше, необхідно зупинити або хоча б сповільнити міграційні процеси в країні. Інноваційний розвиток не можливий без людей, які здатні його втілити. За останні 25 років з України виїхало понад 25 тисяч наукових працівників. Протягом останніх двох років із наукових установ НАНУ звільнилися 42 молодих учених (14 % загальної кількості), і це в ситуації, коли середній вік українських науковців сьогодні становить 60–70 років [23]. Здатність залучати, розвивати та зберігати таланти в межах країни є важливою конкурентною перевагою. Сприяти цьому може поліпшення ділового клімату, як умов спроможності вітчизняних товаровиробників утримувати власні позиції на міжнародних ринках, диверсифікувати експорт у товарному та географічному вимірах.

Українським підприємствам необхідно проводити модернізацію, вдосконалювати виробництво, покращувати якість продукції. Держава повинна вкладати кошти в розвиток інновацій і технологій. Без цього країна і надалі відставатиме від розвинених економік, а згодом може перетворитися на державу-банкрута.

ВИСНОВКИ

Під час проведеного теоретичного дослідження було виявлено, що єдиного підходу до визначення поняття «конкурентоспроможність національної економіки» не існує. З нашої точки зору, конкурентоспроможність країни – багатогранна категорія, яка залежить як від традиційних, так і інноваційних факторів, а також інституційного середовища, і відображає здатність нації відповідати потребам глобального ринку, забезпечуючи при цьому високий рівень життя населення.

Методологія оцінки конкурентоздатності є доволі різноманітною, але в міжнародній практиці найбільшим авторитетом користується індексний метод, на основі якого формуються світові рейтинги конкурентоспроможності. Спираючись на його результати, ми проаналізували зміну позицій України у різноманітних економічних рейтингах для того, щоб оцінити конкурентні вітчизняні позиції в різних аспектах. Найбільш позитивна динаміка спостерігається за Індексом легкості ведення бізнесу. Це пояснюється тим, що впродовж останніх 5 років уряд активно удосконалює законодавство, пов'язане з підприємницькою діяльністю, ефективність якого і є ключовим критерієм цього індексу. Інші індекси мають більш помірний тренд з невеликим позитивним чи негативним відхиленням. Відповідно до ІГК (GCI) Україна впродовж останніх десяти років займає позиції поряд з африканськими країнами, такими як Туніс та Намібія, особливістю яких є ресурсозалежність. Порівняння позицій країни з її територіальними

сусідами дозволило виявити, що в сучасних умовах національна конкурентоспроможність у регіоні знаходиться на дуже низькому рівні.

У світовому просторі наразі одночасно домінують настрої інтернаціоналізації та протекціонізму. За таких умов забезпечення вітчизняних конкурентних позицій можливе завдяки наступним шляхам розвитку:

- ✦ висока потреба ринку у наукоємній продукції. Це означає, що в глобальному просторі вирішальне значення має наявність інноваційного потенціалу і можливостей його розвитку;
- ✦ орієнтація на інтегрування у глобальний простір. Взаємозв'язки між країнами наразі зазнають суттєвих змін, тому гарантом довгострокового зростання може бути вигідне співробітництво і кооперація з перевіреними партнерами;
- ✦ домінування стратегій над тактиками. Сучасний світ динамічний і швидкий, і єдиною запорукою успіху є зосередження на одному добре узгодженому стратегічному напрямі, уникаючи розпилення на існуючі тренди: охопити їх усі неможливо, а от втратити цінні ресурси в процесі – цілком.

Зазначене викликає необхідність в подальшому дослідженні шляхів оптимізації національних конкурентних переваг під впливом глобальних викликів, постійному моніторингу новітніх тенденцій розвитку світового господарства та аналізі впливу глобалізаційних процесів на формування конкурентоспроможності країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. NY : Free Press, 1990.
2. Sachs J. Macroeconomics in the Global Economy. Colorado : Wetview Press, 2003.
3. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 273 с.
4. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / за заг. ред. Я. А. Жаліло. Київ : НІСД, 2005. 388 с.
5. Квасюк Б. Є. Конкурентоспроможність національної економіки. Київ : Фенікс, 2005. 582 с.
6. Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Желюк Т. Л., Попович Т. М. Національна економіка. Київ : Знання, 2011. 463 с.
7. Базилевич В. М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції АПК на міжнародному рівні. Молодий вчений. 2015. № 2 (6). С. 919–922.
8. Радзівська О. С. Конкурентоспроможність та інтеграційні перспективи України : монографія. Київ : Знання України, 2012. 344 с.
9. Ганчин Б. Характеристика категорії «конкурентоспроможність» та взаємозв'язок між її рівнями. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2010. Вип. 5. С. 74–77.
10. What is competitiveness? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness>
11. Чорнодід І. С. Теоретичні засади сутності конкурентоспроможності національної економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 7. С. 37–43.

12. Базиліук Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. Київ : НІСД, 2002. 132 с.

13. Синюченко М. І. Конкурентоспроможність національної економіки: дослідження ефективності факторів зростання. Бізнес Інформ. 2014. № 7. С. 14–17.

14. Брикова І. В. Ключові фактори формування інноваційних конкурентних переваг національних регіонів в умовах становлення економіки знань. URL: <http://kiev.convdocs.org/docs/315/index-80675.html>

15. Скрипник Н. Є., Хайрутдінов. Е. О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність і сучасні підходи до тлумачення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 16 (4). С. 34–38.

16. The Index of Economic Freedom: Country Rankings. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>

17. Місце України у глобальних рейтингах. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/18.pdf

18. The Global Innovation Index. Analysis. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>

19. Doing Business. Measuring Business Regulations. URL: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

20. Звіт про діяльність Спілки економістів України за 2016 рік / за заг. ред. Оскольського. Київ : Спілка економістів України, 2017. 270 с.

21. The Global Competitiveness Report (2013–2019). URL: <http://reports.weforum.org>

22. Масове будівництво вітчизняних літаків стало вже українською мрією. URL: <http://milnavigator.com.ua>

23. Аналітика: чому таланти тікають з України? URL: <http://forumkyiv.org/uk/analytics/chomu-talanti-vid'yizhdzhayut-z-ukrayini>

REFERENCES

"Analitika: chomu talanty tikaiut z Ukrainy?" [Analytics: Why do talents escape from Ukraine?]. <http://forumkyiv.org/uk/analytics/chomu-talanti-vid'yizhdzhayut-z-ukrayini>

Antoniuk, L. L. *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teorii ta mekhanizm realizatsii* [International Competitiveness of Countries: Theory and Mechanism of Realization]. Kyiv: KNEU, 2004.

Bazylevych, V. M. "Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktsii APK na mizhnarodnomu rivni" [Ways to increase the competitiveness of agricultural products at the international level]. *Molodyi vchenyi*, no. 2 (6) (2015): 919-922.

Bazyliuk, Ya. B. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: sutnist ta umovy zabezpechennia* [Competitiveness of the national economy: the essence and conditions of provision]. Kyiv: NISD, 2002.

Brykova, I. V. "Kliuchovi faktory formuvannia innovatsiynykh konkurentnykh perevah natsionalnykh rehioniv v umovakh stanovlennia ekonomiky znan" [Key factors for the formation of innovative competitive advantages of the national regions in the

context of the formation of the knowledge economy]. <http://kiev.convdocs.org/docs/315/index-80675.html>

Chornodid, I. S. "Teoretychni zasady sutnosti konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky" [Theoretical foundations of the essence of the competitiveness of the national economy]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 7 (2012): 37-43.

"Doing Business. Measuring Business Regulations". <http://www.doingbusiness.org/rankings> Hanchyn, B. "Kharakterystyka katehori «konkurentospromozhnist» ta vzaiemozviazok mizh yii rivniamy" [Characteristics of the category of "competitiveness" and the relationship between its levels]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, no. 5 (2010): 74-77.

Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Competitiveness of Ukraine's economy in the conditions of globalization]. Kyiv: NISD, 2005.

Kvasiuk, B. Ye. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky* [Competitiveness of the national economy]. Kyiv: Feniks, 2005.

Melnyk, A. F. et al. *Natsionalna ekonomika* [National economy]. Kyiv: Znannia, 2011.

"Masove budivnytstvo vitchyznianskykh litakiv stalo vzhe ukrainskoiu mriieiu" [Mass construction of domestic aircraft became a Ukrainian dream]. <http://milnavigator.com.ua>

"Mistse Ukrainy u hlobalnykh reitynhakh" [Ukraine's place in global rankings]. http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/18.pdf

Porter, M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 1990.

Radziievska, O. S. *Konkurentospromozhnist ta intehtratsiini perspektyvy Ukrainy* [Competitiveness and Integration Perspectives of Ukraine]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2012.

Sachs, J. *Macroeconomics in the Global Economy*. Colorado: Wetview Press, 2003.

Skrupnyk, N. Ye., and Khairutdinov, E. O. "Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: sutnist i suchasni pidkhody do tлумachennia" [Competitiveness of the national economy: the essence and modern approaches to the interpretation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Ekonomichni nauky*, no. 16 (4) (2016): 34-38.

Syniuchenko, M. I. "Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: doslidzhennia efektyvnosti faktoriv zrostannia" [Competitiveness of the national economy: the study of the effectiveness of growth factors]. *Biznes Inform*, no. 7 (2014): 14-17.

"The Global Competitiveness Report (2013-2019)". <http://reports.weforum.org>

"The Global Innovation Index. Analysis". <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>

"The Index of Economic Freedom: Country Rankings". <https://www.heritage.org/index/ranking>

"What is competitiveness?" <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness>

Zvit pro diialnist Spilky ekonomistiv Ukrainy za 2016 rik [Report on the activities of the Union of Economists of Ukraine for 2016]. Kyiv: Spilka ekonomistiv Ukrainy, 2017.